

İNGİLİZ AMİRALİ SİR ADOLPHUS SLADE'İN TÜRKİYE İZLENİMLERİ*

*Besim ÖZCAN***

ÖZ

Bir İngiliz deniz subayı olan Adolphus Slade, 1827'de kendisinin de içinde bulunduğu İngiliz-Fransız ve Rus müşterek donanmasının Navarin'de bulunan Osmanlı-Mısır donanmasına karşı düzenlediği baskın sırasında Türkleri yakından tanıma fırsatı bulmuştur. İstanbul'a ilk defa 1829 da gelen Slade, 1830, 1831 ve 1832 yıllarında Kaptanpaşa ile Karadeniz'de seyahatte bulunmuş ve memnun olarak ülkesine dönmüştür. İngiliz uzmanların bahriyede görevlendirilmesi sürecinde kendisi de 1850'de İstanbul'a gönderilmiş ve 1866'ya kadar Müşavir Paşa unvanıyla Türk bahriyesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu süre içinde Osmanlı ülkesini ve toplumunu yakından tanıma fırsatı bulan Slade, Türklere karşı duyduğu sevgiyi, Türk toplumunun misafirperverliğini ve sahip olduğu üstün vasıfları, yazdığı eserlerinde çok güzel bir üslupla ifade etmiştir. Ayrıca Osmanlı idaresinde yaşayan gayrimüslimlerin rahat ve huzur dolu yaşantılarından da örnekler sunarak Türklerin adil idare sistemini de ortaya koymuştur.

Anahtar Sözcükler: Adolphus Slade, Müşavir Paşa, Osmanlı ülkesi, Türk halkı, gayrimüslimler.

BRITISH ADMIRAL SİR ADOLPHUS SLADE'S IMPRESSIONS OF TURKEY

ABSTRACT

Adolphus Slade, a British naval officer, found an opportunity to know Turks during an incursion made by the British-French and Russian joint forces, of which he was a part, against the Ottoman-Egyptian fleets in Navarin in 1827. Slade who had visited Istanbul for the first time in 1829, cruised in the Blacksea with Captain Pasha in 1830, 1831 and 1832 and went back to his country with pleasant memories. He was dispatched to Istanbul in 1850 during the commissioning process of the British specialists in the navy, and did important services in the Turkish navy under the title of Müşavir Pasha until 1866. Slade, who then found the opportunity to closely observe the Ottoman country and society, expressed through a sophisticated style his love for the Turks,

* Bu makale, "15TH CIEPO Symposium, (8-12 July 2002, London)" da sunulmuş tebliğin genişletilmiş şeklidir.

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. ERZURUM.

the hospitality and the exquisite character of the Turkish society. Besides, he gave examples of the comfortable and peaceful lifestyles of the non-muslims living under the Ottoman rule, manifesting the just ruling system of the Turks.

Keywords: Adolphus Slade, Müşavir Pasha, Ottoman country, Turkish people, non-muslims

Adolphus Slade'in Türklerle İlk Teması ve Navarin Faciası Hakkındaki Görüşleri

XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren başlatılan yenilik faaliyetlerinde yabancı uzmanlardan da istifade etme usulü benimsenmiştir. Çeşitli alanlarda görevlendirilen bu yabancı uzmanlar önemli sayılabilecek yeniliklerin uygulanmasında başarılı hizmetler sunmuştur. Tanzimat dönem devlet adamları, İngiltere ile kurdukları yakın ilişki neticesinde özellikle bahriye alanında İngiliz uzmanlardan yararlandıkları görülmektedir. Uzun yıllar Türk bahriyesinde görev yapıp önemli hizmetler sunmuş olan Sir Adolphus Slade de bu uzmanların önde gelenlerindedir.

Somersat Baronu General Sir John Slade'in beşinci oğlu olarak 1804 yılında dünyaya gelen Adolphus Slade¹ 1815'te girdiği Porsmouth'daki üç yıllık Deniz Okulunu üstün bir başarı ile bitirdikten sonra 1820'ye kadar Güney Amerika istasyonunda kaptan yardımcısı olarak çalıştı². Ekim 1827'de Navarin Limanı'nda demirli bulunan Türk-Mısır müşterek donanmasına karşı, Fransa, İngiltere ve Rusya müşterek donanmasıyla düzenlenen baskın sırasında Asya'ya giden bir maiyet gemisinde görevli bulunmaktaydı³.

Kasım 1827'de yüzbaşılığa terfi eden Slade⁴, Yunan isyanları sırasında Türklerle Yunanlıları yakından tanıma fırsatını yakalamış ve birçok Avrupalı siyasinin ve yazarların Türklerin aleyhine döndüğü o yıllarda, Türklere karşı büyük bir sevgi beslemeye başlamıştır. Bu sevgi onun 1829 yılında İstanbul'a kadar uzayacak bir seyahat yapmasına zemin hazırlamıştır⁵.

¹ *Dictionary of National Biography*, London 1938, vol. XVIII, s. 362.

² Bernard Lewis, "Slade on Turkey", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri, 11-13 Temmuz 1977*, Ankara 1980, s. 215.

³ *Dictionary of National Biography*, s. 362. Osmanlı bahriyesinin geleceği açısından çok önem taşıyan Navarin Olayı, 20 Ekim 1827 tarihinde meydana gelmiştir. Devam etmekte olan Mora isyanı sona erdirmek isteyen Osmanlı Hükümeti'nin uyguladığı tedbirlere karşı asilerin yanında yer alan Fransa, İngiltere ve Rusya müttefik filoları, Navarin limanında bulunan Osmanlı-Mısır donanmasına baskın düzenleyerek Türk donanmasına büyük zarar vermiş ve binlerce Türk bahriye mensuplarının ölümüne sebep olmuşlardır. Teferruatı için bk. Bilal N. Şimşir, *Ege Sorunu Belgeler*, Ankara 1976, I, s. 35 vd.; M. Tayyib Gökbilgin, "Navarin", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1983, IX, s. 134-135.

⁴ *Dictionary of National Biography*, s. 362.

⁵ Haluk F. Şehsuvaroğlu, *Deniz Tarihimize Ait Makaleler*, İstanbul 1965, s. 58-59.

Adolphus Slade'in İstanbul Ziyareti ve İzlenimlerinden Örnekler

Osmanlı ülkesini gezmek, İstanbul'u ve bilhassa Sultan II. Mahmud'u yakından görmek niyetiyle 1829 Nisanında Napoli Limanı'ndan yola çıkan Slade; İtalya ve Adalar Denizi'ni dolaşarak Syra (Şıra) adasına geldi⁶. Slade Mayıs ayında Sakız adasına, oradan yoluna devamla birkaç günlük yolculuktan sonra nihayet İstanbul'a, Galata'ya geldi. Resmi muamelesini burada yaptırdıktan sonra, tanıdığı yabancı bir doktorun yanına misafir olmak üzere Beyoğlu'na gitti⁷. Şehri dolaşmak üzere Galata'dan Eskisaray'a giden İngiliz subayı, serasker Hüsrev Paşa ile askerinin talim, terbiye ve manevra eğitimini seyrettikten sonra Haliç kıyısına iner ve bir kayığa binerek, dünyanın en güzel ve iyi limanı diye tarif ettiği limanı dolaşır. Ardından tersaneye çıkarak liman reisi ile görüşür ve çeşitli konular hakkında bilgi alır⁸. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile harp halinde bulunduğu bir dönemde İstanbul'a gelmiş olan Slade Haziran başında Büyükdere'de demirli bulunan Osmanlı donanmasını ziyarette gidip Kaptan-ı derya Pabuççu Ahmed Paşa ile görüşme yapar. Paşanın birlikte Karadeniz'e çıkma teklifini kabul eder. Selimiye harp gemisi ile başlayan bu seyahat onun Türkiye ve Türk donanması ile ilgili uzun sürecek olan bir serüvenin başlangıcı olacaktır.

Slade'nin Karadeniz'de ve Avrupa Türkiyesi ile Boğazlarda 1830, 1831 ve 1832 yıllarında da birer gezi yaptığı anlaşılmaktadır⁹. Nitekim ülkesine döndükten sonra bu gezilerini anlattığı eserini 1833'te "*Records of Travels in Turkey and Greece and of a Cruise in The Black Sea With The Capitan Pasha*" adıyla iki cilt halinde yayınlacaktır. Bu eser seyahat bilgilerinin yanı sıra, Osmanlı Devleti ve Türk milleti hakkında çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Nitekim eseri inceleyen Ahmed Vefik Paşa, Slade'in Osmanlı Devleti hakkındaki müşahedelerinin çok kıymetli olduğunu belirtirken, İngiliz iktisatçısı N. W. Senior de, "*Slade'in kitapları Türkiye hakkında yazılmış eserlerin en iyisidir*"¹⁰ ifadesini kullanmıştır. Avrupa kamuoyu ve aydınlarının Yunan âsilerine maddî ve manevî destek sağlayıp, Türklerin aleyhinde çalıştığı zamanlarda, henüz 25 yaşlarında bir genç olan Slade'in, o günden ömrünün sonuna kadar Türkleri desteklemesi ve Türkler lehinde yazması, onun Türk milleti nazarında ismi unutulmayan Batılı Türk dostları arasında anılmasına vesile olmuştur.

Adolphus Slade'in 1829'da çıktığı ve Osmanlı ülkesini de kapsayan seyahatin bir ürünü olan bu iki ciltlik ilk eseri, her cildi ondört bölüm olmak

⁶ Adolphus Slade, *Records of Travels in Turkey, Greece and of a Cruise in the Black Sea, with The Capitan Pasha, in The Years 1829, 1830 and 1831*, I, London 1833, I, s. 1-56.

⁷ Slade, *a.g.e*, I, s. 57 vd.

⁸ Slade, *a.g.e*, I, s. 95 vd.

⁹ Lewis, "Slade on Turkey", s. 215.

¹⁰ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, İstanbul 1994, s. 151.

üzere yirmi sekiz bölümden müteşekkildir. Napoli'den başlayıp İstanbul'a kadar uzanan gezi notlarının yanısıra, Türklerin tâbiyeti altında yaşayan milletler ve 1828-29 Osmanlı-Rus Harbi geniş bir anlatımla eserde yer almıştır¹¹. Türk Devleti ve milletini yakından alakadar eden bazı önemli bilgilerden örnekler sunmakla onun gözlemlerinin ne kadar doğru olduğu açıkça anlaşılacaktır.

Napoli Limanı'ndan başladığı seyahati esnasında uğradığı yerler hakkında da tarihî bilgiler veren Slade, tafsilatlı olarak ilk uğrak yer olan Şıra (Syr) adasından bahseder. Adanın idaresinden önce orada yaşayan ve Osmanlı Hükümeti'nin affına kavuşan korsanları anlatan yazar, Osmanlı Hükümeti'nin çoğu kere azılı eşkiyayı idam etmek veya hapsedmek yerine affetmek suretiyle haydutluktan vazgeçirme politikasını başarıyla uyguladığını ifade eder¹². Korsanlardan söz ederken korsanların daha ziyade Yunanlılardan çıktığını ifade eden Slade, bu vesileyle Yunanlılar hakkında teferruatlı malumat vermeyi ihmal etmez. Onlar için özgürlük ve çeteciliğin eş anlamlı olduğunu vurgulayan yazar; "*onlar çetecilik olmayınca özgürlük kelimesinde bir mana göremezler. Akılcı düzen sınırlarına kendilerini hapsedecek bir girişimi zulüm ve istibdat diye adlandırır ve edep, namus sahipleriyle onların mallarını korumak isteyen herhangi hükümdar ve idare adamını Türk paşasına benzetirler*"¹³ ifadesini kullanır.

Yunanlılar hakkında İngilizler kadar hayal kırıklığına uğrayan başka bir milletin olmadığını ve yalnız Osmanlılarla İngilizlerin Yunanlıları idare etmesini bilen milletler olduğunu beyan eden Slade; "*Avrupa eğer şimdiye kadar gözünü açmadı ise bundan sonra açacaktır ve lâayık olmayan bir ırk uğruna eski bağları kırdıkları ve büyük bir adaletsizlik işlemiş olduklarına pişman olacaklardır*"¹⁴ diyerek Avrupalıların Yunan meselesinde nasıl yanıldıklarını izah eder.

Slade'in Şıra (Syr) adası hakkında verdiği bilgiler, Türk milletinin âdil idaresinin güzel bir örneğini tespit etmektedir. Konuyla alakalı değeren-

¹¹ Slade'in adigeçen bu eserin iki Türkçe tercümesi mevcut olup hiçbiri tamına çeviri değildir. Bu tercümelerin ilki *Sir Adolphus Slade'in (Müşavir Paşa) Türkiye Seyahatnâmesi ve Türk Donanması ile Karadeniz Seferi* adıyla Ali Rıza Seyfioğlu tarafından yapılmış ve bir cilt olarak 1945'te basılmıştır. Seyfioğlu birinci cildin birçok bölümünü çevirirken, ikinci ciltten az bir miktar çevirmiş ve kitabın sonuna, Slade'in anlattığı bazı konular hakkında çeşitli yabancı eserlerden yaptığı tercümelemleri tamamlayıcı bilgi olarak eklemiştir. Eserin ikinci tercümesini Osman Öndeş yapmış olup 1973'te *Kaptan Paşa -Adolphus Slade-* ismiyle basılmıştır. Bu tercümede birinci cildin birçok bölümü, ikinci cildin ise sadece ilk bölümü yer almıştır.

¹² Adolphus Slade, *Records of Travels in Turkey*, I, s. 38.

¹³ Slade, *a.g.e.*, I, s. 51.

¹⁴ Slade, *a.g.e.*, I, s. 48-51.

dirmesi şöyledir:¹⁵

“Syra adasına bu defa gittiğim zaman ada, müstakil Yunanistan’a bağlanma hayatının ikinci senesini yaşıyordu. Ancak buna şimdiden pişman olmuş gibi idi. Yeni Yunan Hükümeti tarafından konulan vergi, kısa süre önce Osmanlı Hükümeti’ne verdiği haracın dört katı idi. Hâlbuki ada, Yunan ihtilâline karışmadığı için Babıâli halka mükâfat olarak ihtilâlin başlangıcından beri sekiz yıllık haracı da affetmişti. Yunanistan istiklâlini kazanınca Syra adası da Siklad adalarından olduğundan Yunanistan’a verildi. Benim olduğum sırada devlet reisi Capo d’istria’nın adaya gelmesi bekleniyordu. Onun bu ilk defa adaya gelmesinin maksadı, henüz verilmemiş olan vergilerin tahsili ile alakalı addedildiğinden, ahâli hiç de şevkli görünmüyordu. Gördüğüme göre devlet reisini Yunanistan’ın hiçbir tarafında seven yoktu.”

Syra’dan ayrılan Slade 1829 Mayıs ayında Sakız adasına gelir. Buranın kısa bir süre önce adaların bahçesi, kadınları, şarabı, ipeği, sakızı, ilim adamları, zenginlik ve saadeti, insanların nezaketi ve terbiyesi ile şöret kazanmış olduğunu, ancak 1822’de meydana gelen isyan sırasında Türklerin giriştikleri te’cip hareketi sırasındaki ölümler dolayısıyla hüznün içinde bulunduğunu ifade ettikten sonra şu önemli bilgileri kaydeder:¹⁶

“Sakızlılar, mazhar oldukları bu fevkalâde rahat, saadet ve zenginliğin neden ileri gelmiş olduğunu unuttular ve Sisamlılara uyarak Yunan ihtilâline karıştılar. Lâkin Sakızlıların kadınsı elleri ihtilâl silâhını kuvvetle tutamadı, yaptıkları iş zayıf ve onlara emniyet göstermiş olan Türklerle adadaki muhafız askerleri öldürmekten ibaret oldu. Sonra öldürülen Türklerin öcünü alacak olan taassupla, hiddetle, ganimet isteğiyle yanan başka Türkler adaya atlayınca cezalarını çektiler. Bu gün öyle bir devirde yaşıyoruz ki taçlar düşüp, tahtlar devriliyor, devletler başka devletler arasında taksim ediliyor, binlerce insan muharebelerde kırılıyor, sefaletle ölüyor ve bu işler sık sık tekrarlanıyor. İşte böyle bir zamanda Sakız adasının uğradığı felâketin etrafta bu derece gürültüye, telâşa sebep olması haylice taaccübe şayan görünür. Bunun sebebi pek basittir; Bu hadisede felâkete düşenler Hıristiyan, hücum etmiş olanlar ise Müslümanlardır. Eğer hücum edenler Hıristiyanlar, felâkete uğrayanlar da Müslümanlar olsaydı, kimse ağzını açıp bir söz söylemezdi”.

Yazarın Sakız isyanı ile ilgili Rumların dünya kamuoyunu nasıl kandırdıkları hakkındaki açıklamaları da dikkat çekicidir.¹⁷

¹⁵ Slade, *Records of Travels in Turkey*, I, s. 52-53.

¹⁶ Slade, *a.g.e*, I, s. 58.

¹⁷ Slade, *Records of Travels in Turkey*, I, s. 58-59.

“Sakız meselesinde Rumlar, Yunanlılar Avrupa’ya kendi hikâyelerini istediği şekilde anlattılar. Türkler ise ya aleyhlerinde neler söylendiğini bilmediklerinden, ya da söylenenlere ehemmiyet vermediklerinden susup kaldılar. Bundan dolayı onlara kolayca birçok barbarlıklar isnat olundu. Bereket versin ki Türkler, bu isnatlara cevap verecek gazete ve matbuattan mahrum bulunuyorlardı da Hıristiyanlık âleminin şerefi lekelenmekten kurtuluyor. Eğer Türklerin seslerini duyuracak gazeteleri olsaydı, zulüm ve vahşet numunesi olarak Yunanlıların adalarda, Fransızların Mısır ve Suriye’de yaptıkları işleri ortaya koyarlardı. Napolyon’un Mısır paşası olarak geçirdiği günler, askeri zulümler ve vahşetler tarihini hayli zenginleştirmiştir. Onun Yafa’da yaptığı işin eşini bulmak güçtür. Yafa’da 4.000 Arnavut ve Rumeli askeri esirlerini soğukkanlılıkla ve sebepsiz yere öldürttü”.

Sakız adasından Mayıs ayı sonunda İstanbul’a dönen Slade, İstanbul’da gezdiği ve hayran kaldığı yerler, ziyaret ettiği Hüsrev Paşa ve İstanbul tersanesi hakkında kısa malumat verdikten sonra uğradığı Tersane hapishanesini anlatırken gördüğü manzara karşısında hayal kırıklığına uğradığını itiraf etmekten kendini alamaz. Çünkü hapishanede karşılaştığı manzara, Türk milletinin mahkûm da olsa insana, insan haklarına verdiği değeri çok güzel bir şekilde gözler önüne sermektedir. Tolun tersanesindeki zindanla burayı mukayese eden Slade, şu bilgileri vermektedir:¹⁸

“Ben Türk tersanesinin meşhur kürek mahkûmları ve esirler zindanına gitmeğe niyet ettiğimden bu korkunç manzara için sinirlerime kuvvet vermeğe çalışmış idim. Liman reisi beyle görüştükten sonra buraya gidip de tüyler ürpertici, iğrenç bir zindan yerine sükûnetli, pek intizamlı bir hapishane görünce en büyük hayal kırıklığına uğradım. Sizi temin edebilirim ki Fransa’nın Tolun tersanesindeki kürek mahkûmları, İstanbul zindanındaki mahpuslardan ve esirlerden yüz kat daha fena bir haldedir. Bu iki zindan halkının birbirlerine benzeyen tek şeyleri yiyecekleridir. Tolun tersane zindanında bulunanların mutlaka tahta üzerinde yatmaları şarttır. İstanbul’dakiler ise yatakta da yatabilirler. Tolun’dakiler küme küme bir yere zincire vurulurlarken, İstanbul’dakiler yalnız ikişer ikişer zincire vurulmuşlardır. Tolun zindanındakilerin dinini kimse düşünmez, dini merasimi kimse yapamazken, İstanbul zindanında farklı dinlerde olanlar için bir cami, bir kilise, bir de sinagog vardır. Tolundakilerin miktarı binlerce iken, İstanbul’dakilerin sayısı ise yüz kişiyi geçmez. Tolundakiler on dört sene veya bütün bir ömür hâpiste kalıp kurtulma umidi olmamasına karşılık, İstanbul tersane zindanındakiler çok kere Kaptan Paşa tarafından affedilip serbest bırakılırlar”.

İstanbul’daki gezisine devam eden Slade, Haliç’ten Galata’ya ve

¹⁸ Slade, *a.g.e*, I, s. 104-105.

oradan Tophane'ye doğru giderek bir kayıkla Boğaziçi'ni dolaşmış, çok beğendiği Boğaziçi'ni "güzel" ifadesiyle tarif etmiş, Allah'ın yedi tepeye kondurduğu güzelliği Türkiye'ye ihsan ettiği gibi, denizlerde yarattığı balıkların en lezzetlilerini de kendilerine sunduğunu anlatmıştır¹⁹.

İngiliz subayı, Türklerin saflığından ve emniyetinden istifade edebilmek üzere düzenlenmiş türlü vesikalarla, Avrupa'nın her yerinden birçok doktorun İstanbul'a gelip yerleştiklerini belirttikten sonra İstanbul'daki Venedik sefirinin; "İtalyanlar Müslümanlara karşı Ehl-i salip harpleri yapmaktan hiçbir vakit vazgeçmemişlerdir. Bu harbi önceleri silâhla yapmışlardı, şimdi hekim reçeteleri ile yapıyorlar" sözünü naklettikten sonra kendisi de çoğu İtalyan olan bu Avrupalı doktorların, sefirin sözünü ispat edecek mahiyette adamlar olduklarını yazarak olayı doğrular²⁰.

Slade'in İstanbul izlenimleri ile alakalı en çok ilgi çeken konulardan birisi de, Boğaziçi'nde yaşamakta olan Rumların müreffeh hayatları hakkında yazdıklarıdır. Padişahın yazın tercih ettiği sarayının bulunduğu Büyükdere'nin, Yunan ihtilâlinde önce İstanbullu zengin Rumların pek beğendikleri bir sayfiye yeri olduğunu tarif eden Slade, Fenerli denilen bir Rum beyinin kendisine dert yanışını şöyle aktarır:²¹

"-Ah o zamanlar ne kadar rahat, ne kadar mesuttuk. O günleri siz görmediniz. Sık sık balolar verirdik, o güzel, hayat dolu yaz gecelerinde eğlenceler yapar, gezintilere çıkardık. Ama artık düzenimiz bozuldu. Rumlar böyle şikâyet ettiklerinde kendilerine soruyordum:
-Pekâla, madem bu kadar refah ve rahat dolu bir hayatınız vardı, o halde neden isyan ettiniz? Zaten insan İstanbul'daki Rumların, Türklerinkinden çok üstünde olan rahatlarını, zenginliklerini, lüks hayatlarını, tam olarak sahip buldukları din hürriyetini, yortu günlerini, büyük eğlenceler, gürültüler, adeta asayiş bozar serbestlikle geçirdiklerini gördükçe yukarıdaki suali onlara daima sormak vaziyetinde kalıyor".

Slade, Rumların bu lüks ve debdebeli hayatının burayla sınırlı kalmadığını ve Tarabya'da da çok iyi görüldüğünü yazar. Onun ifadesine göre Tarabya'daki Rum büyüklerinin sarayları, konakları, bahçeleri, Boğaz içindeki bütün köşk, konak, yalı ve bahçelerden üstün durumdadır²².

Tarabya'da Enderun gençlerinin talimcisi Sinyör Callaso'nun evinde misafir kalan Slade, 5 Haziran 1829'da Kaptan Paşa ile görüşmek üzere Büyükdere'ye gider. Dönemin Kaptan-ı deryası Papuççu Ahmet Paşa ile Selimiye kalyonunun kamarasında görüşme fırsatı bulur. Osmanlı-Rus sava-

¹⁹ Slade, *Records of Travels in Turkey*, I, s. 117.

²⁰ Slade, *a.g.e.*, I, s. 92.

²¹ Slade, *a.g.e.*, I, s. 127-128.

²² Slade, *a.g.e.*, I, s. 128.

şının devam ettiği bu sırada Paşa, Rus donanmasını aramak üzere Karadeniz'e çıkacağını ve bir İngiliz deniz subayının yardımından istifade etmek istediğini ifadeyle kendisini de bu sefere davet edip kabul etmesi durumunda çok memnun olacağını belirtir. Bu davetin kendisi için büyük bir şeref olacağı cevabını veren Slade, Paşa'nın teklifini kabul eder²³. Böylece Slade'in çok merak ettiği Karadeniz'i görmek üzere deniz yolculuğu başlar ki eserinin geriye kalan kısmı çoğunlukla bu sefere ve harbin diğer safhalarına ayrılmıştır. Bu bilgilerden sadece Onun Karadeniz'e çıkmaktan dolayı duyduğu memnuniyetini açıklayan kısmı aşağıya alınmıştır:²⁴

“... köpük yatağı içinde o muhteşem geminin denize açılması, tüm yorgunluğumu unutturdu ve beni ziyadesiyle memnun etti. Böyle birinci sınıf harp gemisi ile Karadeniz'in bağrında saban sürebilmek, her zaman hayal ettiğim, lâkin kavuşabileceğimi hiçbir zaman ummadığım bir saadetti. Çünkü Karadeniz, bizim İngiliz gemilerine sanki Hazar denizi yahut başka bir Asya gölü imiş gibi kapalı idi”.

İngiliz deniz subayının Selimiye kalyonu ve diğer Türk gemilerinin son derece temiz olduğunu ve her gün yıkandığını görmesini müteakip yazdığı; “*Türkler, öteye beriye tükürmek âdetinde olmadıklarından gemiler, bütün Hıristiyan harp gemilerinden çok daha temiz görünümde idi*”²⁵ cümlesini de zikretmek uygun olacaktır.

1828-29 Osmanlı-Rus Harbi Hakkındaki Görüşleri

Slade, İstanbul'a geldiği sırada Osmanlı Devleti ile Rusya arasında devam eden 1828-1829 Harbi hakkında da önemli mütalalarda bulunmuştur. Bu harbin çıkmasında önemli bir sebep sayılan ve kendisinin de şahit olduğu Navarin Baskınının bu harbin gidişatı yönündeki olumsuz etkisini şu değerlendirme ile dile getirmiştir:²⁶

“Fiilen kudret ve yeterlik kazanmış ve böylece Rus donanmasına karşı üstünlük sağlamış olan Türk donanması Navarin'de yakılmamış olsaydı, daha sonra patlayan Türk-Rus Harbi'nde (1828-1829), Türk gemileri ve gemicilerinin Ruslarınkinden ne kadar üstün oldukları ispat edilecekti. Bu beklenmedik olay, Türk bahriyesinin beş senelik eziyet ve sıkıntı sonucu elde etmiş olduğu kudret ve bilgiyi kökünden yok etmiş ve Türk donanmasını felç etmiştir”.

²³ Slade, *Records of Travels in Turkey*, I, s. 139 vd.

²⁴ Slade, *a.g.e.*, I, s. 139-151.

²⁵ Slade, *a.g.e.*, I, s. 189-190.

²⁶ Slade, *a.g.e.*, s. 107.

Rus kuvvetlerini üstünlüğü ile devam eden savaşta Edirne'nin düşman eline geçmesi haberinin İstanbul'a ulaşması üzerine Padişahın çok derin üzüntü duyduğunu açıklamıştır²⁷;

Ordudan ve donanmadan mahrum Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında uğradığı kaçınılmaz mağlubiyet sonrasında 14 Eylül 1829'da imzaladığı Edirne Antlaşması hakkında; "*Rusya için çok yağlı, Türkiye'nin ise altundan kalkamayacağı derecede ağır*"²⁸ değerlendirmesi yapan İngiliz subayı, Avusturya ve İngiltere'nin harp sırasında takındıkları tavrı şiddetle tenkit etmiş ve anlaşma sonrasında bu devletlerin içine düştükleri durumu şöyle izah etmiştir:²⁹

"Edirne Antlaşması Avusturya kabinesinin gözlerini açan bir sarsıntı oldu. Çünkü Avusturya, İngiltere'nin Babıâli'ye mutlaka yardım edeceğini söyleyerek mütemadiyen Padişahı mukavemete teşvik etmişti. Meternih bir kerecik olmak üzere yanılmıştı, lâkin bu yanılması gerçek-ten bir hata, bir dirayetsizlik neticesi değildi. O İngiltere'nin hakiki menfaatinin Türkiye'ye yardımda olduğunu biliyordu ve tabii İngiltere'nin bu büyük menfaati nazarı dikkate alarak hareket edeceğine hükmeylemişti. Rusya'nın istilâ ve daima büyümek siyasetine bir darbe vurmak fırsatı yakalanmışken bunun değerlendirilmemesi ne kadar acıklı bir haldir.

Rusya devletinin bile İngiltere'nin Türkiye lehine müdahale etmesini beklediği anlaşılıyor. Bunun ispatı ise Rusya tarafından General Diebitsch'e, -Karadeniz'de İngiliz donanması görülür görülmez ordu hareketini durdurması-emrinin verilmiş olmasıdır. İngiltere, -biz Türk donanmasını insanlığın kurtuluşu için yaktık, lâkin bir başkasının devleti mahvetmek için bundan istifade etmesine müsaade etmeyeceğiz- demiş olsaydı ne kadar şerefli bir harekette bulunmuş olurdu. Eğer Rusya bu söze kulak vermezse İngiltere savaşa haklı olarak girmiş bulunur, Avrupa milletleri tarafından nasıl takdire mazhar olurdu. Fransa İngiltere'yi alkışlayacaktı, Avusturya ile Prusya da memnun ve minnettar kalacaklardı. İngiltere, fazla fedakârlık etmeksizin, donanmasını hafifçe kullanarak ne kadar esaslı faydalar, daimi neticeler elde edebilecekti. Nitekim Türk donanmasıyla birleşecek iki kalyon ve üç fırkateyn Karadeniz'de üstünlüğü Türkler lehine çevireceğinden böylece bütün Rus gemilerinin limanlarına hapsedilmesi mümkün olacaktı. O zaman da Rus İmparatoru Edirne Antlaşması'nı Türklere imzalatacak yerde kendi donanmasıyla tersanelerinin matemini çekerdi. Eğer Türkler denize hâkim bulunsaydı Varna kalesi ve limanı düşmeyecek, Ruslar Süzebolu'ya çıkamayacak ve General Diebitsch Balkanları geçmeye cesaret edemeyecekti. Kaybetmiş olduğumuz fırsat bundan sonra bir daha ele geçebilecek bir fırsat değildi. Bundan sonra Karadeniz'de yüz kalyonumuz olsa Rus ordusunun İstanbul üzerine yürümesini durdurmaya muktedir değildik".

²⁷ Slade, *a.g.e*, I, s. 377.

²⁸ Slade, *a.g.e*, I, s. 386.

²⁹ Slade, *a.g.e*, I, s. 386-388.

Bu önemli harbin genel bir değerlendirmesini yapan Slade, kendisi de bir deniz subayı olmak itibarıyla, Türk donanmasının durumuyla ilgili çok önemli tespitlerde de bulunmaktadır. Ona göre³⁰; “Eğer Türk donanmasının başında mesleğinin ehli, faal bir kumandan bulunmuş olsaydı, Türk-Rus harbinin kaderi çoktan değişmiş olurdu. Donanmanın erleri ve subayları acemi ve eğitimsiz bulunmakla beraber, harpte bir Rus fırkateyninin esir düşmesiyle ortaya çıktığı üzere, Rus donanmasının seviyesi de çok düşüktü. İlk Karadeniz seferinde Türk donanması boşu boşuna denizde dolaşacağı yerde, Varna ve Süzebolu limanlarına baskınlar düzenleseydi veya bu sular-da dolaşsaydı, Rus gemilerini tek tek veya küçük müfrezeler halinde yakalar, Rus deniz gücünü zayıflatırdı. Rus donanmasının Karadeniz’de sevkiyat ve yardım için rahatça hareket etmesi imkânsız kılınınca donanmanın çok büyük yardımını gören Rusya ordusu da böyle kolayca yahut hiç ilerleyemezdi. Fakat pabuççuluktan gelen bir Kaptan Paşa’nın bu gerçekleri görmesine imkân yoktu”. Harp sırasında kendisinin donanma içinde bulunduğuun Sultan II. Mahmud tarafından bilinip takdirle karşılandığını belirten Slade, Padişahın bir ara kendisini kabul etmek üzere haber gönderdiği halde ortaya çıkan yeni problemler dolayısıyla bu hususi görüşmenin gerçekleşmediğini üzüntüyle ifade etmiştir³¹.

1828 Harbi vesilesiyle Yunan ayaklanması ve Yunanlılar hakkında bilgi veren Slade’in bu husustaki düşünceleri dikkate şayandır:³²

“Yunanlılar anlamını bilmeden özgürlük gölgesine kapıldılar. Belki Korfu adasındaki gibi bir parlamentoları, imtiyazları, yolları, köprüleri vs. olabilir, ancak İmparatorluktan söz edilemez. Bu ilginç oyuncak onlar için bir deneme olur. Bu bir küçük çocuğa pahalı bir saat vermek olur, değerini anlamadan oynar bozar. Zira Yunanlı ne bir despot, ne de monarşi kurabilecek kabiliyette değildir”.

Adolphus Slade, bazı Avrupalı aydınların ve özellikle Lord Byron’ın, onların milletinden olmadığı halde Yunanlılar lehinde işe karışmasını teessüfle karşılamış ve Onun için mahiyetini kavrayamadığını üzüntüyle aktarmıştır³³. İngiltere’nin Yunan isyanı sırasında izlediği politikayı da eleştirmekten kaçınmayan Slade; “İngiltere’nin tuttuğu siyaset, küçük bir devlete dahi yakışmayacak kadar eğri, büğrü ve kötü idi. Bu siyaset her tarafa yardım etti, ancak hiçbir tarafı memnun edemediği gibi İngiltere’nin

³⁰ Slade, *Records of Travels in Turkey*, I, s. 206-207.

³¹ Slade, *a.g.e*, I, s. 207.

³² Slade, *a.g.e*, I, s. 49-50.

³³ Slade, *Records of Travels in Turkey*, I, s. 47.

bütünlüğünü etkiledi ve mücadeleyi de uzattı”³⁴ ifadesiyle devletin politikasının yanlış olduğunu ortaya koymuştur.

Yazar, birinci cildin son bölümünü, daha önce İstanbul’a gelmiş olan İngiliz harp gemisi Blonde firkateyni ile yaptığı gezinti ve tetkiklerine ayırmış ve bu firkateynle İstanbul’a gelen elçilerle beraber Sultan Mahmud’u ziyaret ettiklerini ve Padişah tarafından çok güzel bir merasimle karşılandıklarını anlatmıştır³⁵.

Rumeli Seyahati ve Gayrimüslimler

İngiliz subayının adigeçen eserinin ikinci cildine, Rumeli’deki harp sahasını dolaşmak üzere 1829 Aralık ayı başında İstanbul’dan çıktığı seyahati ve karşılaştığı Posta tatarları hakkında bilgi vermekle başlamıştır. Edirne’de gördüklerini ve oradaki hasta Rus askerlerinin perişan vaziyetlerini teferruatıyla açıklayan Slade, Edirne’de sadrazam Reşit Paşa ile görüşüp izzet ve ikramına kavuştuktan sonra 1830 Ocak sonunda İstanbul’a dönmüştür.

Rumeli gezisinden İstanbul’a dönen ve Beyoğlu diplomasi dünyası ile İstanbul Rumlarını karnaval eğlencelerinin coşkunluğu içinde bulan Slade, onların bu kayıtsız yaşayışlarına çok şaşırdığını belirttiğinden sonra, elçilerin sahip oldukları saltanatla, sefarethaneleler hakkında şunları yazar:³⁶

“Türkiye’deki Avrupa devletleri elçilerinin başka hiçbir muhitte eşlerine, benzerlerine rastlamak imkânı yoktur. Fransa, İngiltere, Rusya ve Avusturya devletlerinin İstanbul’da oturan büyük elçilerine -İstanbul efendileri- adını verebilirsiniz. Bunlar Türkiye’deki tebaaları ve himayelerine aldıkları Türk tebaasından veya başka memlekette adamlar üzerinde kesin ve mutlak bir hüküm ve salâhiyete sahiptirler ve bu hususta Babîâli kanunlarına bile riayet mecburiyetleri yoktur. Sefârethaneleler, Türk cânilerini bile kendi devletlerinin kanunlarından kurtaran birer kuvvetli sığınaktır. Hiçbir hükümdar tasavvur edemezsiniz ki, tebaaları tarafından bu büyükelçilerin gördükleri saygıya mazhar olsunlar”.

Verdiği bilgilerden ve yaptığı değerlendirmelerden çok iyi gözlemci olduğu anlaşılan Slade’in İstanbul’da yaşamakta olan gayrimüslimler hakkında verdiği bilgiler de oldukça önemlidir. Nitekim O, bu gayrimüslimler içinde en imtiyazlı durumda Rumların bulunduğunu, Babîâli’nin onlara verdiği geniş toplumsal hakları çok iyi kullanarak tercümanlık gibi önemli mevkilerde hizmet ettiklerini, kendi inançları doğrultusunda yaşayıp ülkelerarası rahat ve serbest seyahat hakkına sahip olduklarını belirtir. Bu

³⁴ Slade, *a.g.e*, I, s. 44.

³⁵ Slade, *a.g.e*, I, s. 330 vd.

³⁶ Slade, *Records of Travels in Turkey*, vol. II, s. 325-326.

durumun Mora'da da Arnavutluk'ta da aynı olduğunu ifade eden Slade, Rum ileri gelenleri ile tercümanların Paşaların imkânlarına denk imkânlarla sahip olmalarına mukabil, bir Paşa'nın Avrupa'da böylesine sınırsız bir yetkiye sahip olmadığını kaydeder³⁷.

Ermenilerin gayrimüslimler içinde ikinci sırada yer aldıklarını belirten yazar, Ermeni bankerlerinin bir Türk paşasına borç verebilecek kadar zengin olduklarını da ifade etmektedir³⁸.

Slade'in Yahudiler hakkındaki değerlendirmesi özetle şöyledir:³⁹

“Yahudiler gayrimüslimler içinde üçüncü sırada yer alırlar. İspanya ile olan problemleri dolayısıyla himaye edilmişlerdir. Toplumsal problemlerde, isyan ve karışıklık gibi olaylarda mutlaka onların parmağı vardır. Toplumun nabzını, dikkatli bir göz, keskin ve sinsi zekâ ile Yahudi tutar. Buna rağmen tek emelleri kemiklerinin bir gün Kudüs'te mukaddes vadide gömülmesidir”.

İstanbul'da görevli yabancı tercümanları dil tâciri olarak tarif eden Slade, çoğunun iyi derecede dil bilmediklerinden görevini lâıkiyle yapamadıklarını açıkça ifade eder⁴⁰.

Osmanlı tabiiyeti altında yaşayan gayrimüslimlerle ilgili bu bilgileri veren Slade, Müslümanlarla Hıristiyanların mukayesesini de yapmış ve temelde bir farkın olmadığını ve aynı kurullarla yönetildiklerini, sadece Sultan'ın teb'asına göre biraz daha fazla haklara sahip bulunduğunu yazmıştır⁴¹.

Türk Milleti Hakkındaki Görüşleri

İstanbul'da bulunduğu süre içinde Türk milletini yakından tanıma fırsatı bulan ve sevginin yanında saygı beslemeye başlayan Slade, Türklerin üstün ahlâk ve fazilet değerlerini keşfetmekte geri kalmamış, Türkler hakkında yazdığı iltifatvârî sözlerle eserini süslemeye çalışmıştır. Konu ile ilgili bazı mesajları şöyledir:

“Müslümanların peygamberi Hz. Muhammed, Kur'an-ı kerim aracılığı ile, halk arasında uygulanmakta olan bazı önyargılı, infaza dayalı hareket ve gelenekleri yavaş yavaş, ama göze batmadan ortadan kaldırmış, insanî münasebetlerde karşılıklı anlayışın esas olduğunu vurgulamış ve Türk hâkimiyetine birçok güzelliklerin yanında hoşgörü ve merhamet katmıştır”⁴².

³⁷ Slade, *Records of Travels in Turkey*, vol. II s. 300-301.

³⁸ Slade, *a.g.e.*, II, s. 308.

³⁹ Slade, *a.g.e.*, II, s. 309-310.

⁴⁰ Slade, *a.g.e.*, II, s. 309-310.

⁴¹ Slade, *a.g.e.*, II, s. 305.

⁴² Slade, *Records of Travels in Turkey*, II, s. 328-329.

“Osmanlıların zaptettiği yerlerde Kur’an-ı kerimin emirleri doğrultusunda diğer milletlere kendileri gibi davranıp aynı derecede ehemmiyet vermeleri nedeniyle huzur bulunduğu bariz bir şekilde görülmektedir”⁴³.

Türklerin misafirperverliğini ise; “*Osmanlı misafirperverliği her türlü övgünün ötesinde olup, yolculara yakınlık gösterilmesi kutsal bir görev gibi addedilir*”⁴⁴ sözüyle tarif eden Slade, bir başka ifadesinde; “*Türkler inançları gereği fakir fukarayı gözetirler, ihtiyaçlarını gidermek üzere para verirler*”⁴⁵ diyerek Müslümanlara mahsus olan yardımlaşmayı izah eder. Türk yemeklerini çok beğendiğini belirten yazar, bu beğenisini “*Türk aşçılığı hemen her bakımdan Fransız aşçılığı kadar iyidir*”⁴⁶ ifadesiyle dile getirmektedir.

İngiliz deniz subayının adigeçen eserinden son olarak Türk insanının dürüstlüğü ve sözüne güvenirliliği hakkındaki şu ifadesini aktarmakta yarar vardır:

“Osmanlılarda ihanet ve hırsızlık çok kötüdür, kimse yapmaz. Söz taşımacılık ve dedikodu olmadığından en ilginç haber bile yavaş yayılır”⁴⁷.

Slade, bu eserini yazmasına vesile olan seyahati sırasında yakın dostluk kurduğu Kaptan-ı derya Pabuççu Ahmet Paşa ile son olarak 30 Nisan 1830 tarihinde görüşüp Bursa’ya gittiğini, 5 Mayıs günü İstanbul’a döndüğünde bir gün önce Paşa’nın vefat edip Eyüp mezarlığına gömüldüğünü üzüntü ile anlatır⁴⁸.

Ülkesine Dönmüş Olan Slade’in Görevli Olarak İstanbul’a Gönderilmesi ve Osmanlı Bahriyesinde Görevlendirilmesi

Osmanlı ülkesindeki gezisini tamamlayıp ülkesine dönen ve orada çeşitli görevlerde bulunan Slade, albaylığa atandığı 1849’da, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Palmerston tarafından, bakanlığının Macar Mültecileri ile ilgili bazı mesajlarını İstanbul’da bulunan İngiliz büyükelçisi Lord Stratford Canning ve İngiliz donanması komutanı amiral W. Parker’e iletmek üzere İstanbul’a gönderildi⁴⁹. Ertesi yıl Osmanlı Hükümeti’nin isteği üzerine Hükümeti tarafından İstanbul’a yollanan Slade, varılan anlaşma çerçevesinde, Kapudan Paşa’nın emrinde ve askerinin talim işlerinden sorumlu müşavir

⁴³ Slade, *a.g.e.*, II, s. 298.

⁴⁴ Slade, *a.g.e.*, II, s. 295.

⁴⁵ Slade, *a.g.e.*, II, s. 296.

⁴⁶ Slade, *Records of Travels in Turkey*, I, s. 155.

⁴⁷ Slade, *Records of Travels in Turkey*, II, s. 290, 291.

⁴⁸ Slade, *a.g.e.*, II, s. 333-334.

⁴⁹ Lewis, “Slade on Turkey”, s. 216.

olarak bahriyede mirliva (tuğamiral) rütbesi ile görevlendirildi⁵⁰. Böylece Onun Türk bahriyesinde yıllarca sürecek hizmeti başlamış oluyordu.

Osmanlı bahriyesinde danışman olarak başlayan Osmanlı deniz gücünü, tersanelerini ve diğer kısımlarını inceleyen Slade, konu ile ilgili raporunu 18 Nisan 1854'te İngiliz elçisi Lord Stratford'a sunmuştur. Osmanlı deniz gücü ve personel miktarının açıklandığı bu raporda, limanlardaki denizcilerin bütün ihtiyaçlarının karşılandığı, donanma hastanesinin Avrupa ayarında olduğu ve hastalara iyi hizmet verildiği ifadesine yer vermiştir. Donanmanın yenilenmeye muhtaç olduğunu özellikle vurgulayan Müşavir Paşa, bu iş için gerekli miktarda para bulunmadığından şimdilik böyle bir işe girişmenin imkân dâhilinde olmadığını yazmıştır. Slade'in göreve başlamadan önce Osmanlı bahriyesi ve bazı olaylar hakkında ilki 1849, ikincisi 1850 yılında olmak üzere iki rapor daha hazırlayıp İngiliz elçisine takdim ettiği de bilinmektedir⁵¹.

Slade'in Osmanlı bahriyesi hizmetine girmesi, Kudüs'te bulunan ve bütün Hıristiyanlarca değer verilen Kutsal yerlerin tasarrufu konusunda Lâtin ve Ortodokslar arasındaki anlaşmazlığın su yüzüne çıktığı ve sonradan Fransa'nın Lâtinleri, Rusya'nın da Ortodoksları desteklemesi ile konunun büyük bir mesele haline geldiği döneme rastlar. Bölgedeki olaylarla yakından ilgilenen İngiltere, meselenin başlangıcında bir şeye karışmayıp gelişmeleri uzaktan takip etmeyi uygun bulmuştu. Nitekim İngiltere Hükümeti, İstanbul'daki elçileri Lord Stratford'a Türkiye'de Lâtin ve Ortodokslar arasında çıkması muhtemel olan kavgayı takip ve rapor etmesini, ancak kendisinin hiç karışmamasını emretmişti⁵². İki mezhep arasındaki bu mücadelede Osmanlı Devleti hakem rolü oynayarak meseleyi tatlılıkla çözmeye çalışmış, ancak Ortodoksların hâmilliğini üslenen Rusya'nın anlaşmaya taraf olmaması tutumu ve Lâtinlerin destekleyicisi Fransa'nın da tavizsiz yaklaşımı, öte yandan İngiltere'nin hareketsiz kalması, Osmanlı Devleti ile Rusya'yı yeni bir harple karşı karşıya getirmiştir⁵³. Rusya'nın Babiâli'ye harp ilân etmeden bir Türk beldesi olan Eflâk ve Boğdan'ı 1853 Temmuz'unda işgal ederek Bükreş'e kadar ilerlemesi ve Babiâli'nin diplomatik yollardan meseleyi çözüme teşebbüsünün akamete uğraması neticesinde Osmanlı Hükümeti de Ekim'de Rusya'ya harp ilân etmek zorunda kaldı⁵⁴.

⁵⁰ BOA. Hariciye Siyasi, 1353/46; *Dictionary of National Biography*, s. 362; Lewis, a.g.e, s. 216.

⁵¹ Bernard Lewis, "Slade On The Turkish Navy", *Journal of Turkish Studies*, Harvard 1987, vol. II, s. 67.

⁵² A. Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi* (çev. Ali Rıza Seyfi), İstanbul 1943, s. 50.

⁵³ Bekir Sıtkı Baykal, "Makamat-ı Mübareke Meselesi", *Belâten XXIII/90* (Nisan 1959), s. 243-257.

⁵⁴ Babiâli'nin Rusya'ya harp ilan etmesiyle ilgili olarak Avrupa devletleri sefarethanelerine verdiği tahrir sureti *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Yıldız Esas Evrakı*, Kısım No: 33, Evrak No: 1217, Zarf No: 73, Karton No: 91'de bulunmaktadır. Harbin sebepleri ve bütün

1853-1856 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki Hizmetleri

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında meydana gelen önemli harplerden birisi 1853'te başlayan ve tarihe Kırım Harbi diye de geçen 1853-1856 harbidir. Rusya ile yapılan önceki harplerde olduğu gibi bu harpte de deniz gücüne, donanmaya çok önemli görev düşeceği tabii idi. Nitekim daha harp ihtimalinin sözkonusu olduğu günlerde, Rus donanmasının Karadeniz'deki Türk sahillerine tecavüzünü önlemek için Bahriye feriki Kayserili Ahmed Paşa komutasında bir donanma hazırlanmış ve maiyetine Hasan Paşa ile Pir Paşa'nın yanısıra Müşavir Paşa da memur tayin edilmişlerdi⁵⁵. Adolphus Slade, bizzat içinde bulunduğu bu savaş hakkında *Turkey and The Crieman War* adıyla bir eser yazıp çok önemli bilgilere yer verecektir⁵⁶. Ancak savaşın ilânı ile beraber daha köklü tedbirlerin alınması zaruret oldu. Zira savaşla ilgili olarak alınan tedbirler paketi içinde, Karadeniz'de geniş sahili bulunan Osmanlı Devleti'nin sahillerini düşman baskınlarına karşı savunmanın yanısıra deniz yolu ile sınırdaki kalelere askeri malzeme ve mühimmat nakli de ehemmiyetli bir konu olarak yer almıştı. Nitekim konunun görüşülmesi ve gerekli bütün tedbirlerin belirlenmesi için Bahriye Meclisinde düzenlenen toplantıya Müşavir Paşa da katılmış ve kaptan-ı derya Mahmud Paşa'ya donanmanın birlikte Karadeniz'e çıkması teklifinde bulunmuştu. Böylece O, denize çıkıp kısa bir gezinti yapmak ve bu suretle deniz erlerini arma, yelken ve manevrada denemek istiyordu. Ancak Türk donanmasına ait bütün gemilerin Karadeniz'de görülmesi, Rus donanmasının limanı bırakıp harekete geçmeğe sevkedeceğinden korkulduğu için bu teklif kabul edilmemişti. Hâlbuki Müşavir Paşa, Rus donanmasının karşısında kuvvetli bir donanma yerine, birkaç fırkateyn görmesi ile şevk ve ümide kapılarak Türk sahillerine yaklaşacağı kanaatinde idi⁵⁷. Görüşmede Karadeniz'e gönderilecek filonun hangi gemilerden teşekkülü hakkında bir karara varılamamakla beraber, Karadeniz kıyısında hafif tonajlı bir filonun kışlayabileceği en uygun limanın Sinop limanı olabileceği hususunda mutabakat sağlandı⁵⁸. Yine bu görüşmede Osmanlı donanmasının dört filoya ayrılması kararlaştırılmış, bunlardan birine Batum'a ve Doğu Karadeniz limanlarına mühimmat-ı harbiye sevkette görevi verilirken bir diğer filoya da bu filoyu himaye etmek ve İnceburun ile Amasra sularında dolaşarak sahilin emniye-

safahatı için ayrıca bk. Fevzi Kurtoğlu, *1853-1855 Türk-Rus Harbi ve Kırım Muharebesi*, İstanbul 1927.

⁵⁵ *Vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi IX* (yayına haz. M.Münir Aktepe), İstanbul 1984, s. 90-91.

⁵⁶ 1867'de Londra'da basılan ve İngilizce aslını temin edemediğimiz bu eser Ali Rıza Seyfi tarafından *Türkiye ve Kırım Harbi* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş ve 1943'te İstanbul Askeri Matbaasında basılmıştır. Milli tarihimizin mühim bir devresini Türkler lehinde aydınlatan bu eser 30 bölüm olarak kaleme alınmıştır.

⁵⁷ Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi*, s. 79.

⁵⁸ *BOA, İradeler-Hariciye (İr.-HR)*, Nr: 5182, Leffi (L) 8.

tini sağlamak vazifesi verilmiştir. Bu filonun komutanlığına Patrona Osman Paşa ile Riyale Hüseyin Paşa getirildiler⁵⁹.

Mısır'dan gelen yardımcı askerleri Varna'ya götürmek ve Karadeniz'in Rumeli taraflarında karakol görevi yapmak gayesiyle tertip edilen filonun Karadeniz'e çıkmasını müteakip Rumeli müşiri Ömer Paşa ile Rus kuvvetleri arasında harbin başlaması üzerine Hasan Paşa'yı son durumdan haberdar etmek ve düşmana karşı nasıl davranacağını bildirmek lüzumu hasıl olduğundan bu görev Müşavir Paşa'ya verildi. Nusratiye firkateyni ile denize açılan Paşa, Kasım başında havanın çok bozuk olduğu ve fırtınanın beklenildiği bir günde Hasan Paşa'ya ulaştı⁶⁰. Ancak çok geçmeden korkulan başa geldi ve şiddetli bir fırtına patlak verdi. Müşavir Paşa bu fırtına ve Hasan Paşa'nın maiyetinde bulunan gemiler hakkında çok değerli bilgiler vermektedir. Onun kaydettiğine göre⁶¹; Hasan Paşa'nın yanına vardığında hava iyice bozmuş olduğundan fırtına çıkmasından korkuluyordu. Bu sebeple Hasan Paşa "*fırtına anında denizde kalmak mı, yoksa Boğaz'dan içeri girmek mi muvafıktır*" diye Müşavir Paşa'dan sormuş ve O da "*denizde kalmanın daha doğru olacağı*" cevabını vermiş ve böylece O, filonun rüzgâraltı kıyısında büyük tehlike altında kalmasına mani olmuştur. Nitekim kısa bir süre sonra bora, fırtına patlak verdi. Ardından yağmur, sulu ve sepken kar geldi. 11 Kasım gecesini güvertede birkaç santim kalınlığında kar yağmıştı. Birbiri ardına gelen bu seri felâketler donanmaya çok büyük bir zahmet ve zarar verdi. Fırtına esnasında maiyetindeki gemilerden birisi de kayboldu.

Fırtına ve gemiler hakkında bu bilgileri veren Müşavir Paşa'nın Varna'ya götürülmekte olan asker ve deniz erleri hakkında kaydettiği bilgiler de içler acısı olup şöyledir:⁶²

"Hemen hepsi az-çok deniz tutmasından ve kanlı basurdan muzdarip gemiler eratinın hali insanda acıma ile karışık bir hayranlık uyandırıyor. Bunlardan hiçbirisinin sırtında fanila yoktu. Ayağında çorabı olan birkaç kişi vardı. Kışlık giyecekleri eksik olduğu için birtakımları hâlâ ince beyaz pantolon giymekteydiler. Kilimden kalın olmayan yataklarında tek ve pamukla karışık battaniyeler altında yatıyorlardı. Gömlek ve ceketleri, hatta olanların kaputları öyle bir kumaştan yapılmıştı ki arkasından yıldızları seyredebilirsiniz. Gıdaları peksimet, pirinç, zeytin ve sudan ibaretti. Bunları da ancak açlığı bastırarak kadar verebiliyorlardı. Bu menfi şartlara rağmen askerlerden tek bir tanesi bile metanetsizlik göstermedi, vazifesini yapmaktan kaçınmadı. Birçokları soğuktan,

⁵⁹ *Deniz Müzesi Arşivi, Mektûbî Bölümü*, Dosya No: 25, Vesika No: 35-A, 35-B; *BOA, İr.-HR*, Nr: 5182, L. 4,5,6

⁶⁰ *Risâle-i Mevkûte-i Bahriye*, IV, Eylül 1334, s. 485-486; *BOA, İr.-HR*, Nr: 5182, L.21.

⁶¹ Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi*, s. 82.

⁶² Slade, *a.g.e.*, s. 83.

ıslanmaktan bitmiş bir halde güverteden indiriliyordu”.

Müşavir Paşa, filonun içinde bulunduğu yoksulluktan dolayı Osmanlı Hükümetini kabahatli tutmanın mümkün olmadığını, çünkü devletin son üç ay içinde kara ve deniz kuvvetlerini üç katına kadar çıkartmakla girdiği büyük masrafin altından kalkamadığını da ifade etmiştir⁶³.

Hasan Paşa filosunun İstanbul'dan ayrıldığı sırada, Karadeniz sahillerini muhafaza altında tutmakla görevlendirilmiş olan Patrona Osman ve Riyale Hüseyin Paşalar komutasındaki hafif teknelerden kurulu filo da Karadeniz'e doğru çıkmış, ancak onlar da şiddetli fırtınaya yakalandıklarından talimat gereğince perişan bir vaziyette Sinop limanına sığınmışlardı. Havanın elverişsizliğine rağmen Rus Karadeniz filosu komutanı Amiral Pavel Stepanoviç Nahimov, maiyetindeki ağır harp gemileri ile denizdeki dolaşmasını sürdürmüş, neticede bir Türk filosunun Sinop'ta demirlemiş olduğunu öğrenmişti. Birkaç kez Sinop açıklarına gelerek keşif yapan Nahimov, Sivastopol'dan yardımcı harp gemileri istemiş, birkaç gün sonra ağır harp gemilerin gelmesini müteakip, 30 Kasım sabahı havanın sisli olmasından da istifadeyle Sinop'a gelerek, yaralarını sarmaya çalışan Türk filosuna karşı imha baskını düzenlemiştir. Türk gemicilerinin her yönüyle üstün düşman gemilerine karşı kahramanca mücadele etmesi zafer için yeterli olmadı ve neticede limanda bulunan onbir Türk gemisi tamamen tahrip edilirken, filoda bulunan 2.989 Türk personelden 2.031'i şehit düşmüş, kurtulmayı başaran askerlerin bir kısmı da yaralanmıştı. Çatışma sonrasında Sinop'un Müslüman mahalleleri de Rus topçu ateşinden fazlasıyla nasibini almıştı. Sinop'taki bu elim vaziyet, baskın sırasında limanda bulunan ve Rus gemileri ile çarpışa çarpışa kurtulmayı başararak yaralı bir vaziyette İstanbul'a ulaşan Taif adlı gemi vasıtasıyla öğrenildi⁶⁴. Osmanlı başkentinde bomba gibi düşen bu haber, başta Padişah olmak üzere devlet adamları ve halkın derin bir üzüntüsüne sebep oldu. Mevcut durumu görüşmek ve Sinop'a yardım götürmek amacıyla Babıâli'de düzenlenen toplantıya Müşavir Paşa da katılmış ve birkaç gemi ile Sinop'a gidebileceğini kaptan-ı deryaya arzetmiştir. Müşavir Paşa'nın bu teklifinin uygun bulunması üzerine Paşa Fransız ve İngiliz elçileri ile de görüşmüş, ancak onların olay karşısındaki kayıtsızlıklarına bir anlam verememiştir⁶⁵.

Bununla beraber yapılan bu görüşme sonrasında bir Türk gemisinin Sinop'a gitmesi bu elçiler tarafından uygun bulunmadığından Müşavir Paşa ile maiyeti İngiliz ve Fransız beylik gemilerinden La Retribution ile Magador

⁶³ Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi*, s. 83.

⁶⁴ Bütün ülkede büyük bir üzüntü ve kedere sebep olan Sinop Faciasının tafsilatı için bk. Besim Özcan, *Sinop Deniz Felaketi*, İstanbul 2008, s. 65-90.

⁶⁵ Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi*, s. 91-92.

adlı iki vapura binerek zarar-zıyan tespiti yapmak ve yaralılara yardım götürmek üzere⁶⁶, 4 Aralık 1853'te Sinop tarafına hareket etmiş⁶⁷, uzun süren bir yolculuktan sonra Sinop limanına varıp demir atmıştır⁶⁸.

Sinop'a Giden Slade'nin Facia ve Yaralılar Hakkındaki İzlenimleri

Sinop faciasının canlı şahitlerinden olan Müşavir Paşa, Sinop'un harp sonrası manzarasını şöyle tasvir etmektedir:⁶⁹

“Ruslar işlerinin silinmez izlerini bırakıp gitmişlerdi. Körfezin kıyısı gemilerin enkazı ve binlerce ölülerle doluydu. Yakıp yıkma en kötü ve korkunç bir şekilde yapılmıştı. Limanda tek bir direk dik durmuyordu, tek bir gemi kerestesi parça parça olmaktan kurtulamamıştı. Rus çarı Sinop'taki Türk filosunun Çerkezistan'a yardım götürdüğünü zannederek filonun mahvedilmesini emretmiş, bu emir de harfi harfine ve tam manasıyla yerine getirilmişti. Karaya çıktığımız vakit Sinop'u büyük bir ordunun hücumuna uğramış bir kasaba halinde bulduk. Her tarafı harap ve karmakarışıktı. Fırınlar kapalıydı, yiyecek bulunmuyordu. Bizim gelişimiz intizamı biraz iade eder gibi oldu ve halka bir parça emniyet duygusu verdi. Kasabanın köşe ve bucağındaki Türk deniz subayları ile erlerini topladık ve bunları yapacağımız işlerde kullanmaya başladık. Yanımıza 13 subayla 120 er toplanmıştı”.

Gördüğü manzaradan çok etkilenen Müşavir Paşa, şehirdeki faaliyetleri ve yaralıların durumları ile ilgili olarak da şu bilgileri vermektedir:⁷⁰

“Sinop'a varınca ilk işimiz yaralılara bakmak oldu. Harap kahvehanelerde ayrı ayrı derecede yaralı ve hepsi azap içinde 100'den fazla er bulduk. Bir kısmı can çekişiyordu, birçoklarının da mermilerle vücutları, yüzleri korkunç surette yaralanmış, azaları kopmuştu. Bunlar toprak üzerine yahut tahta pekelere yataksız, örtüsüz uzatılmış bulunmaktaydılar. Bir takımlarının yaraları da sarılmamıştı. Yanan gemilerden kurtulmuş iki cerrah bunlara bakıyorlar, ortada başka cerrah veya doktor görünmüyordu. Bu iki kişi gayretle çalışıyorlarsa da ilaca, alete ve sargıya benzer hiçbir şeye sahip olmadıklarından yaralıların büyük acılarını azaltacak bir şey yapamamaktaydılar. Muharebeden sonra altı gün geçmişti. Soğuk kış rüzgârının içeri girmemesi için pencereleri de kapalı tutmak lâzım geldiğinden, yaralıların buldukları yerler dayanılamayacak kadar pis bir hava ve fena kokularla doluydu. Gönüllerimiz bu zavallılara yardım için en ateşli duygular ve isteklerle dolu olduğu halde asabımız bu vaziyete adeta dayanamıyordu. Yanımızda bulunan

⁶⁶ J.J.-E. Roy, *Historie Du Siege et de la Prise Sebastopol*, Tours 1856, s. 80.

⁶⁷ *Ceride-i Havadis*, Def'a: 660.

⁶⁸ Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi*, s. 93.

⁶⁹ Slade, *a.g.e.*, s. 93.

⁷⁰ Slade, *a.g.e.*, s. 94-95.

yiğit İngiliz gemicileri, bu hafifletilmeyen ve müstahak olmaksızın çekilen yürekler parçalayıcı ızdırıp önünde kendilerini tutamayarak ağlıyorlardı. Zavallı Türk deniz erleri yattıkları yerden beni görünce seviniyorlar ve;

-Hoş geldin baba, şimdi kurtulduk diyorlardı. Yanımda bulunan İngiliz ve Fransız vapurlarının süvarileri, onların bana söyledikleri bu sözleri işitince dayanamadılar, zavallıları vapurlarına alıp İstanbul'a götürmeye razı oldular. Türk deniz erleri bu müjdeyi duyunca sanki yaralarının acılarını büsbütün unutmışlardı. Bu müjde onlara en iyi ilaç tesiri yaptı.

Mogador ve Retribution vapurlarının doktor ve cerrahları ile arkadaşları işe başladılar ve bu hayır işini çok iyi başardılar. Büyücek ısrarlar neticesi yaralılardan bazıları işe yaramaz kol ve ayaklarının kesilmesine razı oldular, lâkin bence onlara nafîle yere bu eziyeti çektirmesek daha iyi olurdu; ameliyat olanların hemen hepsi tetanosa yakalanıp öldü. Onları görenlerden hiçbir kimse, bu pis kahvelerde karşılaştıkları acılı felâket sahnelerinin intibalarını -harbin insanı ayıltan alâmetleri olarak- ömürlerinde unutamayacaklardır.

Bizim Sinop'a geldiğimiz haberi yayılınca, etraftaki köylerden bir kısım yaralılar getirilmişti. Lâkin köylerde başka yaralıların da bulunduğu söyleniyordu. İki yerli cerrah ve doktorla, iki Türk deniz subayını ve on Türk deniz erini, Sinop'ta kalıp bunlara bakmağa memur ettik ve lâzım olan aletleri, sargıları ve ilaçları da verdik. Ertesi akşam Sinop'ta bulunan ve muharebeden kurtulan yaralı-yarasız subay ve deniz erleri -ölüm halinde birkaç yaralı müstesna- vapurlara konuldu ve yola çıkıldı”.

Rüzgârsız bir hava, dalgasız bir denizde sallanmadan yaklaşık 200 yaralı ile 9 Aralık'ta İstanbul'a geldiklerini⁷¹ ifade eden Müşavir Paşa, Hariciye Nezareti'ne giderek Sinop'a gidişinden, İstanbul'a gelişlerine kadar gördüklerini ve yaşadığı olayları teferruatıyla aktarmıştır⁷². Sinop'ta gördüğü manzara karşısında dehşete düşen Müşavir Paşa, kendisi bir İngiliz vatandaşı olduğu halde, olaydan doğrudan doğruya İngiltere ve Fransa hükümetlerini kabahatli bulmuştur. Esasında İngiliz elçisi Lord Stratford da İngiltere Hariciye Nezareti'ne yazdığı 17 Aralık 1853 tarihli mektubunda, suçu Osmanlı Hükümeti üzerine atmış ise de; “eğer erken davranılıp ta İngiliz ve Fransız gemileri Sinop'a gönderilseydi bu kadar Türk gemisinin mahvolmaması muhtemel bulunduğu hakikatini kendi nefsimden de saklayamıyorum”⁷³ ifadesiyle kendilerinin de kabahatli olduğunu itiraf etmiştir. Elçinin burada sözünü ettiği İngiliz ve Fransız gemileri, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında zuhur eden anlaşmazlık giderilemeyince Beşik'e gelip demirlemişler, harp hali başlayınca da Osmanlı Hükümeti'nin daveti ile 23 Ekim'de İstanbul'a gelmişler, ancak zaman geçirmeden Karadeniz'e çıkmak konusunda herhangi bir faaliyette bulunmamışlardı⁷⁴.

⁷¹ BOA, İr.-DH, No: 17925, L. 2.

⁷² BOA, İr.-HR, No: 5133.

⁷³ Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi*, s. 99.

⁷⁴ Saim Besbelli, *1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı*, Ankara 1977, s. 35.

Sinop Faciası sonrasında birleşik Fransız-İngiliz filoları Karadeniz'e çıkmış ancak geri çağrılmadıkları halde orada uzun süre kalmayıp İstanbul'a döndüklerinden Karadeniz bir kere daha Rus donanmasının hâkimiyetine terkedilmişti. Karadeniz'deki Rus tehlikesine rağmen, alınması gereken harp tedbirleri çerçevesinde Batum'a ve Trabzon'a sefer erlerinin nakli hususu da bulunmaktaydı. Bundan dolayı 3.000'i Trabzon'da, 5.000'i de Batum'da indirilmek üzere toplam 8.000 kişi 18 nakliye gemisine bindirildi ve 8 Türk harp gemisi korumasında olmak üzere 1854 Şubat başında Karadeniz'e çıkıldı. Bu koruma filosu içinde bulunan Müşavir Paşa, bir taraftan İngiliz ve Fransız filolarının İstanbul'da hareketsiz kalışlarını tenkit ederken, öte yandan "yer darlığı yüzünden yarısı gemilerinin güvertelerine yükletilmiş, kar, yağmur fırtınasının altında kalmış olan Türk erlerinin gösterdikleri sabır ve vakar başkalarına örnek olacak şekilde, tahammülleriye fevkalâdeydi"⁷⁵ demek suretiyle Türk erlerinin durumunu ve metanetlerini sitayiş ve hayranlıkla açıklamaktaydı. Sinop'a uğrayan bu filo fırtınaya yakalandığı için zorlukla Trabzon'a varmış ve askerleri indirdikten sonra meşakkatli ve zorlu bir yolculuktan sonra Batum'a gitmeyi başarmıştır. Geri dönüşünde yine fırtına ile mücadele eden ve bazı gemileri tahrip olan Türk filosu Şubat sonuna doğru İstanbul'a gelebilmiştir⁷⁶.

Rusya'ya iyi bir ders vermenin artık zamanının geldiğine inanan İngiltere ve Fransa, 12 Mart 1854 tarihinde Babiâli ile bir ittifak anlaşması imzalayarak⁷⁷, 27 Mart'ta Rusya'ya harp ilân ettiler. Böylece bu iki devlet Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti safında harbe dâhil oldular⁷⁸.

Harple İlgili Olarak Alınması Gereken Tedbirler Hakkındaki Görüşleri

Diplomasi alanında bu gelişmelerin yaşandığı sırada Babiâli harpte nasıl bir strateji izleyeceğini ve özellikle Kafkasya'da Rusya'ya karşı Çerkezistan ile Dağıstan'ı harbe sokmak konusunda ne yapması gerektiğini düşünmekteydi. Konu ile ilgili olarak Kaptanpaşaya bir mektup yazan Müşavir Paşa çok önemli hususlara değinmekteydi.⁷⁹

“Türk donanması Çerkezlere yardım etmek için ve onlara verilmek üzere askerî malzeme ve silâh yükledikten sonra ahaliyi temin ve cesaretlen-

⁷⁵ Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi*, s. 104.

⁷⁶ Slade, *a.g.e.*, s. 105 vd.

⁷⁷ BOA, *Nâme-i Hümayun Defteri*, No: 12, s. 93-94; Babiâli ile İngiltere ve Fransa arasında yapılan ittifak görüşmeleri ve ittifak anlaşması için ayrıca bk. BOA, *İr.-HR*, Nr: 5624 ve lefleri; *Muharverât-ı Nâdire*, İstanbul 1289, III, s. 112-116.

⁷⁸ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Ankara 1974, s. 153.

⁷⁹ Müşavir Paşa'nın yazdığı mektubun tam metni için bk. Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi*, s. 260-261.

dirmek için Anadolu sahili boyunca seyredecek ve birkaç gün Sinop limanında kalacaktır. Orada karaya asker çıkarma ve gemiye alma tecrübeleriyle ateşli silâh talimleri yaptırılacaktır. Oradan Batum'a girilecek, askerî komutanlarla yapılacak işler görüşülecek, bundan sonra da Sohumkale zaptedilerek burası bir -birlikte harekât üssü- haline konulacaktır. Donanma bu işten sonra Abaza kıyılarındaki Rus kale ve istihkâmlarını düşürüp Kırım sahillerinde ahaliye, bir asırdan beri harp halinde görmedikleri Türkiye sancağını gösterecektir”.

Müşavir Paşa'nın bu projesi Osmanlı Hükümetince yerinde bir teklif olarak kabul edildiğinden donanmaya denize çıkmak üzere hazırlanma emri verildi. Ancak daha önce Fransa ve İngiltere elçilerine verilen “İngiliz ve Fransız amiralleriyle müşavere edilmedikçe Babıâli hiçbir deniz hareketinde bulunmayacaktır” teminatına istinaden Müşavir Paşa, Kaptanpaşa tarafından amirallerle görüşmek üzere Balçığa gönderildi. Yapılan görüşmede müttefik amiraller Müşavir Paşa'nın takdim ettiği projeyi doğru buldularsa da, projede öngörülen şekilde hareket etmek hususunda bir harekette bulunmadılar⁸⁰. Böylece belki de Osmanlı Devleti'ne Kafkasya cephesinde üstünlük sağlayarak harbin gidişatını değiştirecek olan Çerkezistan ve Dağıstan projesi, müttefik amirallerin uyumsuzluğu yüzünden suya düşmüş oldu. Bu müttefik donanma komutanları ile zaman zaman yaptığı görüşmelerde bir Osmanlı subayı gibi hareket eden Slade, Osmanlı çıkarlarını savunması sebebiyle engellemelerle de karşılaşmıştır.

Bu harp esnasında bir süre Feyzibari ve uzun müddet de Nusratiye gemisinin komutanlığını yapan Müşavir Paşa⁸¹, fiilen harbe katılmamışsa da, müttefiklerin gerek Karadeniz'deki faaliyetleri ve gerekse Eylül 1854'te başlattıkları Kırım çıkarması ve müteakip harekâtlar esnasında, Türk donanması ile müttefik donanma arasında irtibatı sağlamak, alınan kararları ilgililere zamanında ulaştırmak gibi konularda büyük bir gayret gösterdi ve görevini başarı ile sürdürdü⁸².

Müşavir Paşa'nın bu hizmetlerini dikkate alan Osmanlı Hükümeti, harp sonrasında Onu III. dereceden *Mecidiye Nişanı* ile mükâfatlandırdı. Konu ile ilgili kaptan-ı derya esseyid Mehmet Ali Paşa'nın 13 Şaban 1272 (19 Nisan 1856) tarihli arzı şöyledir.⁸³

“.....İngiltere devlet-i fahimesi ümerâ-yı bahriyesinden mirlivâlık rütbesi

⁸⁰ Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi*, s. 126-127.

⁸¹ BOA, *İr.-DH*. Nr: 20946; BA, *İr.-HR*. Nr: 5182 ve lefleri.

⁸² Adolphus Slade, Kırım Harbi ile ilgili yazdığı eserinde harbin bütün safhalarını en ince teferruatına kadar izaha çalışmış, kendisi İngiliz olmasına rağmen İngiliz ve Fransız amirallerinin yanlış davranışlarını hiç çekinmeden tenkit etmiştir.

⁸³ BOA, *İr.-DH*, No: 22675.

ile Tersâne-i âmirede müstahdem Müşavir Paşa'nın sâye-i mekârim-vâye-i hazret-i padişâhîde icrâ-yı taltîf ve tatyîbi zımında III. dereceden bir kıt'a Mecidiye nişân-ı hümayunu itâsı şân-ı meâl-nişân-ı saltanat-ı seniyyeye münasib olacağından muvâfık-ı re'y ve irâde-i seniyye-i asafâneleri buyurulur ise ol-vechile mûmâ ileyhe bir kıt'a nişân-ı zî-şânın 'inâyet ve ihsân buyurulması beyaniyle emr ü fermân men-lehül-emrindir.

*Esseyid Mehmed Ali Paşa
Fi 13 Şa'ban sene 1272"*.

İngiltere'yi Türkiye'de çok iyi temsil ettiğine inanan ve çalışmalarını takdir eden İngiltere Hükümeti de kendisini Şövalyelik Nişanı anlamına gelen "*Knight Commander of The Bath*" nişanı ile ödüllendirdi⁸⁴.

Müşavir Paşa'nın gayretli çalışması İstanbul'da bulunan yabancıların da dikkatini çekmiştir. Nitekim 1855-56 yıllarında İngiliz istikraz komisyonu avukatı olarak İstanbul'da görevli olan Edmund Hornby'nin eşi, İstanbul'daki hayatını "*In and Around Istanbul*" adlı iki ciltlik hatıratında mektuplar halinde yayınlamıştır. Bayan Hornby, 26 Haziran 1856 tarihli mektubunda Amiral Slade'i şöyle tanımlamaktadır:⁸⁵

"Burada en değerli ve cana yakın dostumuz Amiral Slade; kendisi donanma için çalışan ve Türklerin hizmetinde bulunmaktan bahtiyarlık duyan bir İngiliz, Türkçe ve Rumca'yı mükemmel konuştuğu gibi, Türkiye hakkında gayet ilgi çekici ve meraklı konuları kapsayan bir kitabı mevcut. Türkler kendisine -Müşavir Paşa- diyorlar. Londra ve Paris'in sert toplumsal töreleri yerine, bağımsızlığa değer veren Şark geleneğini önemseydiğinden dolayı, eminim İngilizler indinde oldukça garipsenmektedir. Devlet yönetimine ve hükümetin haline bakıp feryat etmesine rağmen, Slade doğrudan doğruya birer insan olarak teker teker Türk'ün hayranıdır ve Türkleri gayet iyi tanıdığına inanıyorum.....".

Kırım Harbi sonrasında Tersane-i Âmire'deki hizmetine devam eden Müşavir Paşa, 21 Mart 1858'de Bahriye Meclisine sunduğu dilekçesinde, sekiz yıldan beri memleketinden ayrı olup Devlet-i Aliyye hizmetinde bulunduğunu ve gerek hava değişikliği ve gerekse bazı özel işlerini halletmek üzere Mayıs ayının başından itibaren dört ay müddetle İngiltere'ye gitmesine izin verilmesini istemiştir. Bahriye Meclisi tarafından Mâbeyn Başkâtipliğine sunulan arzda, Müşavir Paşa'nın uzun zamandan beri Tersane-i Amire'de çok önemli hizmetlerde bulunduğu, maaş ve tayinatının dönüşünde zamlı olarak kendisine ödenmesi ve bu hizmetlerine karşılık olarak kendisine

⁸⁴ *Dictionary of National Biography*, s. 362.

⁸⁵ Osman Öndeş, *Kaptan Paşa -Adolphus Slade-*, İstanbul 1973, s. 10-11, mütercimnin notu.

feriklik rütbesinin verilmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir. Bu tekliflerin Padişah tarafından uygun görülmesi ile ferikliğe yükselen⁸⁶ Müşavir Paşa, İngiltere'den döndükten sonra 1859 (h. 1276) yılında Ma'şuk Paşa'nın yerine Liman Meclisi reisliğine getirildi⁸⁷. 1862'de üç ay izinli olarak İngiltere'ye gittiği sırada yerine miralay Mahmud Bey vekâlet etti⁸⁸. Müşavir Paşa'nın Liman Reisliği 1864 yılına kadar devam etmiş ve Liman Meclisi kaldırılarak aşağı yukarı aynı görevleri yapmak üzere Ticâret-i Bahriye Meclisi kurulmuştur⁸⁹.

Tersane-i Âmire'deki görevine devam eden Müşavir Paşa, Türk bahriyesindeki yaklaşık 17 yıllık görevini başarı ile tamamlayarak emekliye ayrıldı ve 1867'de ülkesine döndü. Geriye kalan ömrünü Londra'da geçiren ve hayatında hiç evlenmeyen Türk dostu Müşavir Paşa, 3 Kasım 1877'de Londra'da ebedi âleme göçtü⁹⁰. Onun ölümü ile Osmanlı Devleti sadık bir İngiliz dostunu kaybetmiş oldu⁹¹.

⁸⁶ BOA, İr.-HR, Nr. 8182 ve lefleri.

⁸⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, sene 1276, s. 64.

⁸⁸ Slade, *Türkiye ve Kırım Harbi*, s. 1, mütercimnin notu.

⁸⁹ Ali İhsan Gencer, *Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789-1867)*, İstanbul 1985, s. 192.

⁹⁰ *Dictionary of National Biography*, s. 362; Lewis, "Slade on Turkey", s. 216.

⁹¹ Yıllarca Osmanlı bahriyesine birçok hizmetlerde bulunmuş ve Türk dostluğu ile temayüz etmiş Adolphus Slade isminin -bazı meşhur Avrupalı insanlar gibi- özellikle bahriye ile alakalı bir yerlere verilip yaşatılmamasının büyük bir eksiklik ve yanlış bir davranış olduğunu ve bu eksikliğin gecikmeli de olsa ilgililerce mutlaka giderilmesinin gerekliliğini ifade etmek istiyorum.